

РАЗВИТИЕ НА ЖИВОТНОВЪДСТВОТО В АЗЕРБАЙДЖАН

ВУРГУН СЮЛЕЙМАНОВ, д.ик.

LIVESTOCK DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

VURGUN SYULEYMANOV

Abstract

This paper is a detailed analysis of the development of livestock sector in Azerbaijan in the late twentieth and early twenty-first century. The author advocated the idea that the increase in oil and gas in the country is the basis for the development of other economic sectors, including livestock, which in turn is important for food security of the Azerbaijani population. According to the author's development of livestock sector in the country must rely both on small family farms and the creation of large livestock complexes, which are closely related processing industries and livestock production activities. However, this is necessary and targeted subsidies from the state.

Резюме

В разработката е направен подробен анализ на развитието на животновъдния отрасъл в Азербайджан в края на XX и началото на XXI век. Авторът е застъпил идеята, че нарастването на нефто и газодобива в страната е основа и за развитието на останалите стопански отрасли, включително и на животновъдството, което от своя страна има голямо значение за продоволственото осигуряване на азербайджанското население. Според автора развитието на животновъдния отрасъл в страната трябва да разчита, както на малките семейни стопанства, така и на създаването на големи животновъдни комплекси, които са свързани тясно с преработващите животновъдна продукция отрасли и дейности. За това обаче е необходимо и целево субсидиране от страна на държавата.

През последните години увеличеният добив на нефт и газ в Азербайджан обезпечава високи темпове на икономически растеж, което е благоприятно и за развитието на отраслите извън нефто и газодобива. Обезпечаването на устойчивост в икономическото развитие на страната в бъдеще обаче зависи много от създаването на необходимите условия и за

развитието на секторите извън нефто и газодобива. Селското стопанство в Азербайджан е един от тези отрасли и има огромни възможности за развитие. Природните ресурси на страната създават благоприятни предпоставки за развитието на този отрасъл. Използването на този потенциал зависи от степента на развитие на преработващата промишленост и усъвършенстването на стопанския механизъм.

Селското стопанство играе важна роля при продоволственото обезпечаване на всяка страна. Едно от основните условия за обезпечаване на продоволствената безопасност е увеличаването на производството на основните видове продоволствени стоки. В страната ни има огромни възможности за запазване на продоволствените запаси в необходимите норми за сметка на вътрешното им производство и това дава възможност за устойчиво обезпечаване на продоволствия за населението. По данни на FAO /организация по прехраната към ООН/ през периода 1950-1985 г. производството на храни в света се е увеличило до 30 млн. тона годишно, а през периода 1985-1995 г. то е спаднало до 12 млн.тона годишно. До 2030 г. се очаква това производство да намалее до 9 млн. тона. Наред с това през периода 1950-1990 г. средногодишният прираст на населението в света е бил 68 млн. д., докато през периода 1990-2010 г. той е достигнал 78 млн. д. През периода 2010-2030 г. се очаква този прираст да достигне 69 млн.д. Както е видно, при относително устойчивото нарастване на населението, спадането на производството на храни може да доведе до проблеми в продоволственото обезпечаване на населението и повишаване цените на хранителните продукти. При тези условия най-голямо значение има развитието на селското стопанство, което има определяща роля в подобряването на продоволственото обезпечаване на нашата страна.

Таблица 1. Индекс на физическия обем на селскостопанската продукция
(в съпоставими цени 1990 г.=100)

	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Общо	50,8	64,7	71,9	76,5	80,8	84,5	90,8	91,6	95,3	101,1	104,6	102,3
Растениевъдна продукция	41,4	56,3	65,4	70,0	73,7	76,6	84,6	83,9	85,9	92,0	95,7	87,2
Животновъдна продукция	67,1	79,2	82,4	86,9	92,3	97,6	101,1	104,1	110,4	115,0	118,2	125,4

Източник: „Сельское хозяйство Азербайджана”. Статистический сборник. Баку, 2011

Таблица 2. Брой домашни животни (към края на годината, хил. глави)

Години	1990	1995	1997	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Общо	1831,6	1681,7	1843,5	2021,6	2380,0	2445,0	2511,8	2569,6	2 610,8	2646,7
крави	600,6	644,6	727,4	818,4	1006,3	1041,0	1074,1	1104,9	1129,7	1145,9
биволи	110,1	128,0	135,5	140,5	145,0	142,6	142,7	137,2	133,8	131,5
общо	710,7	772,6	862,9	958,9	1151,3	1183,6	1216,8	1242,1	1263,5	1277,4
Овце	5224,1	4434,3	4896,1	5553,1	7105,3	7290,6	7523,0	7685,3	7802,3	7871,2
Кози	194,6	210,1	370,9	532,6	593,4	577,8	586,7	590,9	607,6	620,6
Овце и Кози	5418,7	4644,4	5267,0	6085,7	7698,7	7868,4	8109,7	8276,2	8409,9	8491,8
Свине	156,7	30,4	21,0	18,6	22,9	21,3	18,7	10,3	5,3	6,3
Птици	29050,8	13333,4	13234,0	14740,5	19036,0	18760,6	20754,0	22352,9	22041,6	22432,3

Таблица 3. Производство на основни животновъдни продукти (хил. т.)

Години	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Месо	175,5	82,0	108,7	149,6	155,5	170,6	175,7	237,1	253,8
Мляко	970,4	826,5	1031,1	1251,9	1299,5	1341,3	1381,6	1433,1	1529,2
Яйца, млн.броя	985,3	455,8	542,6	874,6	760,9	953,6	1101,2	1209,4	1178,6
Вълна	11,2	9,0	10,9	13,1	13,6	14,2	14,8	15,3	15,6

Таблица 4. Обем на производството и норма на потреблението на основни животновъдни продукти през 2010 г. (в хил. тона)

	Годишна потребност включена в минималната потребителска кошница	Производство (хил.т.)	Потребление на глава от населението (в кг и бройки)	
			Състав на минималната потребителска кошница	Фактич.
Месо	252121,8	253,8	27,8	28
Мляко	1539744	1529,2	209,2	171
Яйца, млн.броя	1188574	1178,6	139	132

За подобряването на продоволственото обезпечение и повишаването на доходите на населението голяма роля има развитието на животновъдството.

Продукцията на този селскостопански отрасъл е богата на белтъчини, въглехидрати и други важни за хората хранителни вещества. В съответствие с физиологическите норми за

хранене на хората, около половината от калориите се доставят от животновъдната продукция.

Относителният дял на животновъдната продукция в селскостопанското производство на Азербайджан се увеличи от 40% през 1990 г. до 41,8% през 2000 г. и 48,4% през 2010 г.

През периода 1990-2010 г. производството на селскостопанска продукция в страната се е увеличило с 2,3%. При това обемът на растениевъдната продукция е намалял с 22,8%, докато животновъдната продукция се е увеличила с 25,4%. (табл.1). Наред с това едва през 2005 г. е било достигнато нивото на животновъдната продукция от 1990 г.

През първите години на преход към пазарно стопанство в Азербайджан, в резултат от разрушаването на стопанските връзки, липсата на държавна подкрепа за селското стопанство, моралното остаряване на материално-техническата база и редица други фактори, рязко намаля продукцията на аграрния сектор в страната ни.

Така например през периода 1990-1997 г. обемът на селскостопанската продукция е намалял около 2 пъти /в растениевъдството 2,4 пъти, а в животновъдството - 1,5 пъти/.

По-малкото намаление на производството в животновъдството се дължи на структурната особеност на отрасъла. През 1995 г. делът на селскостопанските предприятия и другите държавни организации в производството на растениевъдна продукция е бил 46,6%, докато за животновъдството този показател е бил едва 13,2%. Значителна част от колхозите и совхозите /пострадали в по-голяма степен през преходния период/ са били специализирани в областта на растениевъдството, което е и причина за значителното съкращаване на производството в отрасъла.

Провежданите в страната аграрни реформи през периода 1997-2000 г. се отразиха положително на селскостопанската продукция, включително и на животновъдството.

Според данните от таблица 2, през периода 2000-2010 г. броят на овцете се е увеличил с 40%, на козите - с 54,1%, на птиците – с 1,6 пъти, докато броят на свинете е намалял 4,1 пъти. Недостатъчното ниво на развитие на птицевъдството може да се обясни с доминирането на селскостопанските държавни предприятия в този отрасъл и проблема с адаптацията на птицевъдните ферми към изискванията и условията на пазарната икономика. Рязкото съкращаване на броя на свинете може да се обясни и с липсата на търсене на продукцията на вътрешния пазар в Азербайджан, за което оказва въздействие и религиозната принадлежност на по-голямата част от населението на страната.

През последните години нарастването на числеността на едрия рогат добитък, овцете и козите, а също и развитието на птицевъдството

в страната обуславят нарастването на животновъдната продукция като цяло.

Както показват данните от таблица 3, през периода 1990-2010 г. производството на месо в страната се е увеличило с 44,6%, а само през периода 2000 - 2010 г. – с 133,5%.

Производството на мляко през тези два периода е нарастнало съответно с 57,6% и 48,3%, производството на яйца – с 19,6% и 117,2%, на вълна – с 39,3% и 43,1%.

Икономическата стабилност в страната ни през последните години и разширяването на вътрешния пазар са основните стимули за развитие на животновъдството. Така през периода 1990-2010 г., при нарастване броя на населението с 26,2%, селскостопанската продукция се е увеличила с 2,3%, докато животновъдната продукция е нарастнала с 25,4%. Трябва да се отбележи също, че през 2010 г. потребителските цени в страната ни са се увеличили около 2 пъти в сравнение с 2000 г. През този период номиналните доходи на населението са се увеличили 5,6 пъти, или увеличението им е 2,8 пъти по-голямо от инфлацията в страната. Това става определящ фактор за разширяването на вътрешния потребителски пазар в страната. Един от позитивно въздействащите върху развитието на отрасъла фактори е непълната задоволеност на вътрешните потребности от животновъдна продукция.

Данните от таблицата свидетелстват за това, че при задоволяването на минималните потребности от производство на месо в страната, обемът на производството на мляко и яйца все още не съответства на тези потребности. Наред с това, през 2010 г. производството на месо и месни продукти в страната ни достигна 88,7% от обема на потреблението им. Същевременно производството на мляко и яйца достигна съответно 72,3% и 97,5% от потреблението на тези продукти. Както се вижда, в страната ни има възможност за развитието на месомлечното животновъдство, което да компенсира вноса на месо и млечни продукти в страната.

Един от факторите, въздействащи върху развитието на животновъдството у нас, е нивото на цените на продукцията. През последните години значително се увеличиха цените на животновъдната продукция в страната. През периода 2005-2010 г. цените на говеждото месо нарастнаха 1,4 пъти, цените на овчето месо се увеличиха 2,3 пъти, на млякото – 1,3 пъти, на вълната – 3,9 пъти, на птичето месо – 1,4 пъти. Същевременно

цените на кокошите яйца останаха непроменени.

През периода 2000-2010 г. потребителските цени се увеличиха 2 пъти, в това число цените на говеждото месо в селскостопанските предприятия нарастнаха 2,7 пъти, на овчето – 3,2 пъти, на яйцата – 2,3 пъти, на вълната – 3,7 пъти, на птичето месо – 1,8 пъти, на млякото и млечните продукти – 1,8 пъти.

Този ръст на цените бе един от факторите за повишаването на рентабилността на животновъдната продукция.

Така например, ако през 2000 г. рентабилността на увеличението на едрия рогат добитък бе -33,9%, то през 2010 г. тя достигна +5,9%. При овцете този показател нарастна от -14% на +26%, при птиците – от -13,7% до +10,8%, при яйцата – от -24,3% на +1,5%, при вълната – от -28,4% на +40,6%.

В Азербайджан има всички условия за развитието на животновъдството. Те предполагат основно интензивно развитие на отрасъла, защото досега развитието му бе по екстензивен път.

Един от факторите, обуславящи екстензивно развитие на животновъдството в страната досега, бе своеобразието на структурата на отрасъла. През 2000 г. относителният дял на производството в частния сектор на отрасъла и в семейните стопанства достигна 98,3% от животновъдната продукция, докато през 2010 г. дялът им спадна до 92,9% за сметка увеличаването на дела на производството в селскостопанските държавни предприятия и други организации. Това оказва положително въздействие върху развитието на отрасъла в условията на преход, но на следващ етап ще стане възпиращ растежа на производителността в животновъдството фактор.

Така например през 2000 и 2010 г. на 100 семейства са се падали съответно 195 и 232 глави рогат добитък /92 и 112 глави крави и биволи/, 540 и 709 глави овце и кози.

Както е видно, през 2010 г. на всяко семейно стопанство са се падали средно по една крава и 7 овце и кози. В такива малки стопанства е трудно да се установят необходимите ветеринарни правила за хранене и наблюдение на животните и по тази причина се наблюдава спад на производителността в отрасъла.

Така например, ако в началото на 1990 г. млеконадоят от всяка крава и биволица е достигал 1337 кг годишно, а добивът на вълна от всяка овца е бил 2,3 кг, то през 2010 г. тези показатели са намалели до 1187 кг мляко и 2 кг вълна. През същия период в селскостопанските предприятия е нарастнало

производството на яйца от 149 на 151 броя. Както е видно, именно в семейните стопанства се наблюдава спад на производителността, докато в отраслите, в които преобладават селскостопанските държавни предприятия се наблюдава нарастване на продукцията. Наред с това, за сметка на подобряването на племенния състав на едрия рогат добитък, в страната ни има значителни възможности за увеличаването на производството на месо и мляко. Трябва да се отбележи, че у нас все още производителността в животновъдството отстъпва средно 5-6 пъти на същата в най-развитите държави. Например в развитите страни средния годишен млеконадой от крава е над 5000 кг.

Трябва да се отбележи, че в Азербайджан на границата на изчерпване се намират възможностите за екстензивно развитие на животновъдството, защото са твърде ограничени площите, годни за обработване. През 2010 г. площите на пасищата и ливадите в страната достигнаха 2655,3 хиляди хектара, което представлява 30,7% от територията на страната. Площите на обработваемите земи са 55,7% от територията на страната. Днес в съответствие с действащите правила, пасищата, намиращи се под юрисдикцията на общините, могат да се отстъпват на физически и юридически лица за временно ползване или да се отдават под аренда. За това е необходимо да се определи точно съответствие между броя на животните, общата площ на земята, емкостта на територията, географското разположение, възможностите за напояване и големината на площите на пасищата. Така например на всеки хектар обработваема земя се допускат 2-3 глави дребен рогат добитък и една глава едър рогат добитък, докато на всеки хектар напоявана площ се допускат два пъти повече животни. При определянето на потребностите от зимни пасища, в зависимост от видовия състав на растенията, техните качества, емкост, механичен състав на почвата и дебелината на хумусния хоризонт се предвижда паша на 1 до 4 глави дребен рогат добитък, докато в летните пасища техният брой е 2 пъти по-голям. Като се отчита този факт, анализът показва че в страната ни са ограничени възможностите за увеличаване броя на животните на фона на сегашните площи на пасищата и ливадите за сенокос. При днешните условия несъответствието на структурата на нормативите за хранене не позволява в пълна степен да се осигури развитието на животновъдството в страната. Това обуславя преобладаването на естестве-

ната храна за сметка пашата на животните в пастбищата, ливадите и горските зони. Това от своя страна води до деградация на предпланинските склонове, речните долини, горските защитни пояси и засилването на разрушителните потоци и постепенното изтощаване на водните запаси. При тези условия, за обезпечаването на развитието на животновъдството в страната е необходимо провеждането на съответните мероприятия за оптимизиране на структурата на хранене на животните.

Един от основните проблеми в развитието на животновъдството в Азербайджан е недостатъчно развитата хранителна база. Изследванията показват, че 25% от млечната производителност на кравите са свързани с генетичните фактори от обкръжаващата среда, където определяща роля играе факторът хранене.

Сега в хранителната база на животновъдството в страната вече няма такива ценни храни, като сеното и силажа. Незначително е и производството на зелена царевична маса, кореноплоди и други хранителни култури. Кравите и биволите се издържат основно за сметка на пасищата в селските местности. В тези участъци значително намаля тревната покривка, а в зимните пасища производителността на сухите треви спадна до 3-4 центнера.

При това положение възниква необходимост от повишаване производството на смесени храни в страната и увеличаване на относителния им дял в структурата на употребяваните храни. Така например през 2010 г. в страната бяха произведени едва 7700 т смесени храни, което е доста по-малко от потребностите на животновъдството.

До 2015 г. се планира увеличаване производството на смесени храни до 2 млн.т. Заедно с това е невъзможно изцяло да се удовлетворят потребностите от храни за животните за сметка нарастването на производството на смесени храни. Изследванията показват, че смесените храни в структурата на храните за едрия рогат добитък са 16,4%, за овцете и козите те са 9,5%, за птиците – 75%. Във връзка с това за подобряването на обезпечението с храни за животновъдството е необходимо провеждането на мероприятия за увеличаване производството на силаж, сено и други видове храни. За рационалното използване на пасищата, наред с производството на смесени храни важна роля играе и производството на груби и сочни храни. Те имат важна роля при

рационалното използване на ливадите за сенокос, при предотвратяването на ерозията на почвата по планинските склонове, при засоляването на почвите в равнинните и предпланинските райони, при усъвършенстването на използването на държавните и общински земи, при повишаването на плодородието на почвите и подобряването на водообезпечеността на пасищата.

В Азербайджан има големи възможности за увеличаването на производството на животновъдна продукция за сметка на подобряването на племенния състав на животните. Направеният анализ показва, че около 65% от енергията в храната на кравите с годишен млеконадой от 2000 кг се изразходва за “самообезпечаване” на жизнения им цикъл, докато за кравите с годишен млеконадой от 6000 кг този показател е едва 37%, а останалата част отива за образуването на мляко.

Днес породите животни, с които разполага селското стопанство на Азербайджан, имат ниско ниво на производителност. Особено слаби са месното и млечното направление в специализацията на животновъдството. През последните години, с цел подобряването на породния състав на животните, бяха закупени нови породи животни и се разшириха работите по изкуственото осеменяване на животните. През 2009 г. държавното предприятие “Агролизинг” закупи от Германия 770 породисти животни, а през 2010 г. бяха закупени още 715 телета. Така през периода 2000 - 2010 г. броят на закупените породисти животни достигна 2250. Заедно с това през последните години със средства на „Националния фонд за подкрепа на предприемачеството” в страната започна създаването на млечно направление в животновъдството. През 2010 г. бяха въведени в експлоатация нови 4 животновъдни комплекса с общо 1800 животни в тях с млечно направление на обща стойност 25,7 млн. маната. В страната ни вече има 4650 броя животни в това направление. За подобряването на племенния състав на животните през 2010 г. бе създаден Център за изкуствено осеменяване, в който само за същата година бяха осеменени 59039 крави, биволици и юници. В резултат на това се родиха 36700 телета. При това все още е незначителен дялът на закупените високопродуктивни животни и родените от тях телета в общия брой на животните в страната. В това отношение има големи възможности за увеличаването на производството на животновъдна продукция.

въдна продукция за сметка на подобряването на племенния състав на животните.

Трябва да се отбележи, че високо-продуктивното животновъдство изисква високо ниво на хранене, отглеждане и обслужване на животните. Например в резултат от неправилното определяне на нормите за хранене с хранителни и биологично активни вещества и неправилното организиране на процеса на хранене на животните, в тях се нарушава обмена на веществата, което води до нарушаване на възпроизводствените им функции, заболявания и съкращаване на периода на доене при кравите. Затова в животновъдството е необходимо решаване на проблеми, като подобряването на племенния състав на животните, подобряване на условията за отглеждането и храненето им, обезпечаването на качествено ветеринарно обслужване и др. В тази насока трябва да се ориентират, както частните предприемачи, така и семейните стопанства, селскостопанските предприятия и другите организации.

Считаме, че в страната ни има необходимост от създаването на по-съвършена структура на провеждането на мероприятията за оказването на помощ на семейните стопанства при подобряването на храненето на животните, техния състав, обезпечаването на добро ветеринарно обслужване и професионални консултантски услуги. Освен това едно от главните направления в развитието на животновъдството в страната би трябвало да бъде създаването на животновъдни комплекси с млечно и месно направление. Създаването на такива големи комплекси ще способства за развитието върху научна основа на животновъдството и създаването на рационални връзки с преработващите отрасли. Една от най-важните задачи за развитието на животновъдството в страната е създаването на съвършен механизъм при формирането на рационални връзки с преработващите животновъдната продукция отрасли. При преработката на селскостопанската суровина, наред с основните продукти, се получават и редица други продукти, които от своя страна се използват като вторична суровина.

Вторичните материални ресурси могат да се използват в три направления:

- за производството на допълнителна продукция в хранителната промишленост;
- като суровина в други икономически отрасли (в химическата промишленост, като комбинирана храна, в медицината и др.);

- в селскостопанското производство – във вид на храна за животните и птиците, а също и като тор.

Например при производството на месо, наред с месните продукти, в предприятията се получават и отпадни продукти – рога, кръв, кости и други. Тези продукти се преработват и се произвеждат различни продукти (четки, материали за музикални инструменти и др.), над 40 вида лекарствени продукти, храна за животните и редица други. Същевременно направеният анализ показва, че в клиниците кръвта, костите, рогата и 80-90% от вътрешностите практически не се използват. Липсата на преработващи тези продукти предприятия оказва отрицателно въздействие върху ефективността на животновъдния отрасъл. Наред с това преработката на селскостопанската продукция в занаятчийски условия обуславя снижаването на качеството и повишаване на себестойността на продукцията. Затова, наред с развитието на животновъдството в страната, има и необходимост от развитие на обслужващи го производства и връзки с преработващите предприятия. Такава взаимовръзка трябва да бъде един от основните принципи на икономическата политика на държавата.

За развитието на животновъдството е необходимо създаването на инфраструктура от малки стопанства, формирането на съответни отрасли, а също и организирането на големи животновъдни комплекси, създаването на съвършен механизъм за стимулиране развитието на отрасъла. Например през 2006 г. 60% от общите приходи в млечните стопанства на Чехия са съставлявали субсидиите, в Германия този показател е достигал 36%, във Франция – 40%, а в Австрия – 44%. При тези условия има необходимост от усъвършенстване на механизма за субсидиране на животновъдните стопанства от страна на правителството.

Като цяло в Азербайджан има възможности за развитието на животновъдството за сметка на повишаването на производителността в отрасъла. За да се реализират тези възможности, е необходимо да се създадат големи животновъдни комплекси, да се подобри материално-техническата база на действащите стопанства, техните качества и обезпечаването на питателна храна за животните, подобряването на племенния състав на стадата и условията за отглеждането на животните.

Литература

1. 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı.
2. US Census Bureau
3. Мысик А.Т. Животноводство стран мира // Зоотехния, 2005, №1, с. 2-7.
4. «Örüş, otlaq və biçənək sahələrinin istifadəyə və icarəyə verilməsi, habelə istifadə edilməsi qaydaları», Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 mart tarixli 42 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
5. "Azərbaycan Respublikasında yay-qış otlaqlarının, biçənlərin səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair Dövlət Proqramı", Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 22 may tarixli 222 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
6. Виноградов В., Кирилов М., Кумарин С. Опыт кормления коров в экспериментальном хозяйстве ВИЖа «Кленово-Чегодаево» // Молочное и мясное скотоводство, 2005, №1, с. 2-4.
7. Прохоренко П. Потенциал молочного скота // Животноводство России, 2005, №1, с. 29-31.
8. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi sahibkarlığa Kömək Milli Fondu. İllik Hesabat 2010. Bakı: 2011.
9. Топорова Л.В. Теория и практика кормления высокопродуктивных молочных коров // Ветеринария сельскохозяйственных животных, 2005, №7, с. 67-74.
10. European Court of Auditors. 2009. 'Have the management instruments applied to the market in milk and milk products achieved their main objectives?'. Special Report no. 14.